

İMPARATORLUĞUN BATIŞ YILLARI

FALİH RIFKI ATAY

Özet

Falih Rıfki Atay bu eserinde birbirinden bağımsız birçok anısını paylaşarak ülke tarihini kendi kişisel tarihinden yola çıkarak aktarmaya girişir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarını şahitlik ettiği kötü eğitim sistemi, Genç Türklerin dar fikirliği ve büyük devletlerin tutumu ışığında ele alır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına fazla değinmeden çok partili sisteme geçildikten sonraki döneme odaklanarak siyasetçilerin oy kaygısıyla gösterdikleri ikiyüzlülükten ve demokratik sistemin ülkedeki gerici faaliyetleri nasıl beslediğinden şikayet eder.

İnsanlar

Abdülhak Hamid Tarhan	Şair, yazar ve diplomat
Ahmet Samim	Gazeteci
Ali Kemal	Gazeteci ve politikacı
Celal Bayar	Ekonomist ve siyasetçi
Celal Sahir	Şair, yazar, yayıncı ve politikacı
Enver Paşa	Asker ve siyasetçi
Hüseyin Cahit Yalçın	Gazeteci, yazar ve siyasetçi
İsmet İnönü	Asker ve siyasetçi
İsmail Mahir Paşa	Asker
İsmail Müştak	Gazeteci, yazar ve siyasetçi
Mehmet Nâzım	Hekim ve siyasetçi
Mehmet Reşat	35. padişah
Namık Kemal	Yazar
Nisim Mazilyah	Milletvekili
Ömer Seyfettin	Yazar
Sergei Dmitrievich Sazonov	Rusya dışişleri bakanı
Şükrü Paşa	Asker
Thomas Edward Lawrence	Subay, arkeolog, diplomat ve yazar
Vahdeti	Osmanlı gazeteci, yazar ve din adamı
Yusuf İzzettin	Veliaht
Ziya Gökalp	Şair, yazar ve sosyolog

Olaylar

Hasan Ağa

Falih Rıfki'nin çocukluğunda "Türk" kelimesi "kaba ve yabancı" anlamında kullanıldığı için kendisini İslam ümmetinden ve Osmanlı olarak tanımlar. Vatan kelimesini de ilk defa Namık Kemal'in kitaplarında görür, meşrutiyet ilan edildiğinde de duyar. Padişahın resmini bulundurmamak, oturduğu Yıldız tepesinin adını anmak da yasaklılar listesindedir.

Bugünlerde sık sık Hasan Ağa diye birinden bahsedilir. Falih Rıfki onun padişahı bahsederken kullanılan rumuz olduğunu öğrenir. Bir gün dayanmayıp gizemli padişahı bir kez olsun görmek ister ve birkaç okul arkadaşıyla cuma selamlığına gider. Padişahı Yıldız Sarayı ile Yıldız Camii arasındaki yürüyüşü esnasında görmek isteyen kalabalığın arasına karıştığında boğulacak gibi olur. Halkın bu sevgi gösterisiyle Hasan Ağa hakkında konuşulanlar arasında büyük bir tezat olduğunu düşünür. Zira herkes ağzından bir şey kaçırma korkusuyla evin dışında pek konuşmaz. Böylece devlet işleriyle ilgili fikir edinemez.

Eğitim Yılları

Sıbyan mekteplerine başlamak için yaş sınırı olmadığından dolayı Falih Rıfki daha küçük bir çocukken okumaya başlar. Evinin bitişiğindeki mektepte Kuran, tecvid ve ilmiyal öğrenir. Buradaki

sarıklı hoca ve kalfa, çocukları bir nevi işkenceye tabi tutarak medreseye hazırlar. Falih Rıfki kendisine Yasin suresini ezberletmeye çalıştıklarında o kadar küçüktür ki Kuran'dan bu sayfaları yırtıp kitabında bu surenin olmadığını söyleyerek ezberden kurtulacağını zanneder. Ancak sonunda falakaya çekilir.

Ortaokula başladığı ilk gün bahçedeki ağaca tırmandığı için dayak yer. Spor yapmak henüz kabul görmüş bir şey olmadığı için çocuklar uslu durmaya, teneffüslerde bile bir kenarda oturmaya zorlanır. Dersleri ise Kuran- Kerim, Tecvid, Ulûm-ı diniyye, Ahlâk, Sarf-ı Osmani, İmla, Kıraat, Hesap, Coğrafya-yı Osmani, Tarih-i Osmani, Fransızca, Sülûs ve Rıka'dan ibarettir.

1904-1905 yıllarında bir ortaokul öğrencisiyken Hayri Bey adındaki bir mubassır bahçede bir köşede çocuklara gizlice şiirler okur, derslerde anlatılmayan tarihi olaylardan bahseder. Tam bu sıralarda Falih Rıfki abisinin kütüphanesini karıştırmaya başlar. *Servetifünun* ve *Malumat* dergileriyle tanışır. Birinin edebiyatı alafrağa birininki de alaturkadır. Falih Rıfki ikincisine ilgi duymaya başlar. Gazelleri anlamak için sürekli sözlük okur. Bir gün kitapların arasında bir salname bulur. Yabancı hükümdarların fotoğraflarına bakarken Abdülhamid'in resmini görür. Büyük bir sır keşfetmiş gibi resmi okula götürür. Yakalanınca da hocalar tarafından hırpalanır.

Ortaokuldan sonra Mercan Lisesine kaydolar. Lisenin müdürü *Servetifünun*'daki yazılarını gizli gizli okuduğu Hüseyin Cahit'tir. O günlerde arkadaşlarıyla birlikte Namık Kemal ve Abdülhak Hamid gibi yazarları okumaya başlar. Muhbir olan mubassır ezan okunduğunda onları zorla camiye götürür. Çoğu kişi abdestsiz namaz kılar.

Bir gün gazetede Fransızca öğretmenleri Zeki Bey'e padişah tarafından nişan verildiğini okurlar. Derse geldiğinde onu tebrik etmeye yeltendiklerinde öğretmenleri bunun övünülecek bir şey olmadığını söyleyerek onları susturur. Falih Rıfki padişah sevgisini sarsan ilk sözleri ondan duyar. Artık devrin tuhafılarıyla alay etmeyi öğrenir. Padişahın kuruntuları yüzünden Haliç'te karaya çekilmiş hâlde bekletilen denizaltıyla, İstanbul'da elektriğin ve telefonun yasaklanmasıyla hep alay eder.

Meşrutiyetin ilanıyla beraber Falih Rıfki'nın lise yılları ikiye bölünür. Meşrutiyet ilan edildikten hemen sonra arkadaşlarıyla birlikte sokaklara dökülür ve Beyoğlu'ndaki Hıristiyan mağazaları önünde bir savaşta onların devletini yenmişcesine bağırıp çağırırlar.

İlk Yazı

Bir gün edebiyat öğretmeni Celal Sahir, Falih Rıfki'yi yanına çağırıp edebiyat dersi için hazırlamış olduğu yazıyı *Servetifünun* dergisinin acemilere ayrılan köşesine koyacağını söyler. Birkaç hafta sonra Falih Rıfki yazmış olduğu bir şiiri yine ona teslim eder. Bu sefer şiiri dergide tanınmış isimlerin şiirleriyle yan yana yayımlanır. Üniversiteye başladığında da *Tecelli* adlı dergide yazmaya devam eder.

İkiye Bölünmüş İstanbul

İstanbul Hıristiyan ve Müslüman semtleriyle ikiye bölünmüş durumdadır. Müslüman mahallesinde herkes birbirine paşa, efendi veya bey diye hitap eder. Akşamları erkekler kahvehânedede buluşur. İçeri yabancı girdiğinde herkes susar. Bir eve gizlice kadın alınırsa o ev basılır. Birinin eşi uygunsuz davranırsa mahalleden taşınana kadar geceleri evi taşlanır. Halk fakirleştikçe eski konakların yerine ahşap gecekondular yapılır. Bu gecekonduların çoğunun ışığı gaz lambasından, suyu da mahalle çeşmesindedir. Çoğu kişi için karyola bir lüktür. Bu hâliyle İstanbul büyük bir köy gibidir.

Hıristiyan mahalleleri surların dışındadır. Ancak bakkal, kasap ve manav hep onlardandır. Hayat buralarda daha hareketlidir. Falih Rıfki ve çevresindekiler kâgir evlerde yaşayan, iyi giyimli ve neşeli Hıristiyanlara gıpta eder. Müslüman evlerindeki lambalar erkenden sönerken onların evlerindeki ışıklar geç vakitlere kadar yanar.

Falih Rıfki Hıristiyanların neden Müslümanlardan böyle farklı olduğunu merak eder. Hocaları cennete Müslümanların gideceğini söylerken neden dünyadaki tüm güzelliklerin Hıristiyanlarda olduğunu sorgular.

Şehrin Korkuları

Şehirde iki büyük korku vardır: Yangın ve hırsız. Yangın kulesinden fırlayıp mahalle mahalle dolaşan gözcüler eksik olmaz. Hava rüzgârlı olduğunda insanlar eşyalarını aşağı kata istifler. Atlı itfaiyeciler olsa da asıl işi mahallelerdeki tulumbacılar görür.

Karakolların çoğu hırsızlarla iş birliği yapan memurlarla doludur. O nedenle bir ara hırsızlar duvarlara üstünde en az yirmi kuruş bulundurmayanların bıçakla vurulacağını duyuran yazılar asarlar.

Hava karardığında şehre bu iki korku çöker ve Müslümanlar, Hıristiyanlar gibi kâgir evleri olup olmayacağını merak ederek yaşar.

Hayatın Akışı

Akşam ezanından iki saat önce, ezani saate göre onda herkes evine döner. Ezan okununca, yani on ikide sofraya oturulur. Yatsıda lambalar söner. O vakte kadar erkekler kahveye kadınlar da komşuya gider. Her mahallenin sabahlara kadar uluyan bir köpek sürüsü vardır.

Varlıklı ailelerin çocukları eğlenmeye Beyoğlu'na gider. Beyoğlu'na giden her Türk yerliliğini hisseder. Esnaf Türkçe konuşanlara cevap vermeye adeta tenezzül eder. Bazı sokak adları Fransızcadır. Buradaki Türklerin bir kısmı Türklüğünden utanan alafranga tiplerdir.

Okul bittikten sonra her gencin hayali memur olmaktır. Eğer ailesi varlıklı değilse zengin bir ailenin kızıyla evlenme şansını kovalar. Aylıklar iki üç ayda bir verilir. Askerlere rütbelerine göre her sabah birkaç çift ekmek götürülür. Fazla alanlar kalanını satarak kazanç sağlar.

Gezintiler

Tramvaylar atlarla hareket eder. İki atın yokuş çıkması zor olduğu için yokuş başlarında yedek at ahırları bulunur. Burada iki at daha eklenir. Tramvay dışında faytonla sürücü atları vardır. En ucuz vasıta sonuncusudur. Kişi ata biner, sürücü de elinde kırbaçla takip eder. Memurlar genellikle işe yakın yerlerde otururlar.

Ramazan geldiğinde hayat hareketlenir. Tiyatroya, fasıl dinlemeye, meddah seyretmeye gidilir. Tanıdıklar birbirine iftara gider. İftarda oruçlu olmayanlar öyleymiş gibi davranır. İftardan sonra sokaklar kalabalıklaşır. Daireler öğleden sonra açıldığı için gecenin tadı çıkarılır.

Meşrutiyet Sonrası

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i topraklarına katacağı haberi duyulur. Ardından Bulgaristan ve Girit bağımsızlığını kazanır. Gazetelerde sürekli ülke topraklarının büyük devletler arasında bölüşüldüğü haberleri çıkar. Sürgünden dönen isimler de birbirlerinin iç yüzlerini açığa vuran yazılar kaleme alır; çoğu jurnalcidir. Meclisin açıldığı ay İsmail Mahir adında bir paşa vurulur. Bu cinayet, İttihatçılara bağlı olduğu düşünülen bir komitenin ilk cinayetidir. Seçimler İttihatçıların baskısı altında geçer. Gelecek mecliste ne yapacağını bilenler yalnızca Hıristiyan vekillerdir. İttihatçıların vatanseverliğinden başka ümit veren hiçbir fikir yoktur.

31 Mart Vakası

Türklerin azınlıklarla ve kendi aralarındaki çatışma lise öğrencilerini bile birbirine düşürür. Falih Rıfki İttihatçılığın ilerleme, kurtuluş ve yurtseverlik olduğuna inandığı için İttihatçidir. O sırada İttihatçılık muhalifi olan bir gazeteci, Hasan Fehmi öldürülür ve katili bulunamaz.

Bu olaydan sonra Falih Rıfki bir sabah evden çıktığında sokakları her zamankinden daha tenha bulur. Yolda karşılaştığı birkaç arkadaşıyla beraber yürürken iki askerle birkaç softa üstlerine yürür. Softalardan biri kravatlarını çıkararak artık dinsizliği bırakacaklarını söylerken bir diğeri de kitaplarını alıp resimli sayfaları yırtıp atar. Okula vardıklarında Sultanahmet'te isyan olduğunu duyunca hemen oraya giderler. Beyazıt'ta Harbiye Nezaretinin dış kapılarının kapalı olduğunu, parmaklıklara asılan sarıklıların içeriye Vahdeti'nin *Volkan* gazetesini attığını görürler.

Alaylı olmayan subayların öldürüldüğünü duyunca Falih Rıfki abisini merak etmeye başlar. Abisi subay olduktan sonra bir gün kışlasına gittiğinde abisi ona ayağı takunyalı, kolu sıvalı, ceketi omzuna atılmış sakallı birini göstererek onun tabur kumandanı olduğunu ama okur-yazar olmadığını söylemiştir. Orduda alaylı subaylarla okullu subaylar çatışma içindedir. Abisinin bulunmayacak bir yere saklandığını öğrenince eve döner. Denizci olan komşuları Muzaffer Bey'in gemisini işgal etmeye gelen askerlere karşı koyamayınca intihar ettiğini öğrenir. Ali Kabuli adlı bir deniz subayının da Yıldız'da padişahın gözleri önünde linç edildiğini. Ayrıca askerlerin meclisi bastığı sırada onları protesto etme cesaretini gösteren tek kişinin Nisim Mazilyah olduğunu da duyar.

Gençler hariç herkes bu kargaşa yüzünden İttihatçıları suçlar. Tüm imamlar ve din adamları halka saray lehine propaganda yapar. Falih Rıfki yıllar sonra Celal Bayar'ın Çankaya'ya gelişi sırasında Adalet Partililerin erleri kucaklayıp subaylara el hareketi yaptıklarını görünce bugünleri hatırlayıp hiçbir şeyin değişmediğini düşünür.

İdam Cezaları

31 Mart Vakası İttihatçılara ve onları destekleyenlere Türkiye'nin temel davasının gericiлик olduğu inancını verir. Ancak Falih Rıfki korktukları gericilerin de korku içinde olduğunu, çavuşlara, yobazlara ve gerici gazetecilere yukarıdan sahip çıkanların bulunmadığını düşünür. Selanik'ten gelen ordu olaylara müdahale eder. Ancak halk neler olup bittiğini hâlâ bilmez. Biraz görmüş geçirmiş olanlar askerlerin subayların desteği olmadan hiçbir şey yapamacağını söyler. Denizci Muzaffer Bey'in kardeşi kara subayı Salahaddin Adil ayağından yaralı olarak eve dönünce ilk doğru bilgiyi ondan duyarlar. Selanik'ten gelen ordu kışlalara girmiş, vekiller ve senatörler Yeşilköy'de toplanmıştır. Gazeteler yeniden İttihatçıları desteklemeye başlar. Fakat halk hâlâ Selanik'e sürülen Abdülhamid'in yanındadır.

Birçok isyancı idam edilir. Abdülhamid'in yerine gelen Reşat Efendi tahta çıkma töreni için Harbiye Nezaretine geldiğinde "Oğlumu kurtar!" diye bağırın bir kadın sesi duyulur. Sultan Reşat bu sesi tanır ve isyanla ilişkilendirilen hanedandan Prens Sabahattin'in kurtarılmasını emreder. Böylece Prens Sabahattin Avrupa'ya gider. Fakat tüm bunlara rağmen İttihatçılar devletin bütün kontrolünü ellerine alma cesaretini yine gösteremezler. Abdülhamid devrinin devlet adamlarıyla çalışmayı sürdürürler.

İttihatçıların Gözden Düşmesi

İttihatçılara karşı olan gerici gruplar Rum, Ermeni, Ulah, Bulgar, Arap ve Arnavut suikastçilerle iş birliği yapar. İttihatçı fedailer de bunlara karşı koymak ister ancak güçleri yetmediği için sadece gazetecilere saldırır. Bir gece Ahmet Samim bir gece de *Mizan* dergisi yazarı Zeki Bey öldürülür. Ahmet Samim'in katilleri yakalanamaz ancak Zeki Bey'in katilleri bizzat devlet tarafından korunur. Buna karşı çıkan Cemal Paşa bu kişileri Suriye'de yakalayıp sonrasında idam ettirir. Bu gibi olaylar İttihatçıların Osmanlı aydınları arasındaki itibarını zedeler. Falih Rıfki çok sonradan, İsmail Mahir Paşa'yı da Enver Paşa'nın amcasının öldürdüğünü duyar.

Atatürk daha sonra bu olaylar hakkında konuşurken bu fedaileri kasap diye niteler ve yalnızca iki fedainin kahraman olduğunu söyler. Biri Serez müftüsünü vuran Topçu Hamdi diğeri de meşrutiyeti engellemek için Abdülhamid tarafından görevlendirilen Şemsi Paşa'yı vuran Atıftır.

Bozgunlar

İttihatçılar iktidardan çekilir ancak Balkan Savaşları başlamak üzeredir. Rumeli'ndeki askerler terhis edilmeyi beklerken İstanbul'daki gençler savaş ister, İttihatçı kulüplerde toplanıp nutuk atanları dinledikçe sokaklara dağılıp "Girit bizim canımız" diye bağırırlar. Bulgaristan'dan Doğu Rumeli'yi, Yunanistan'dan Teselya'yı, Sırbistan'dan Niş'i geri almayı hayal ederler. Savaşın çıkması ve Osmanlı'nın galip gelmesi ihtimaline karşı büyük devletler Balkan ülkelerinde statükonun bozulmayacağını bildirince konuyu Haçlı Seferlerine kadar götürürler.

Karadağ'dan sonra Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan savaş açar. Yenilgi haberleri duyuldukça Falih Rıfki dünkü çobanlarına ve meyhanecilerine yenildiklerini düşünür. O günlerde abisi ateşli hasta olmasına rağmen izin almaz ve savaşmak için cepheye gider. Falih Rıfki onunla garda vedalaşırken abisi vagonun içinde süngü takmaya çalışan askerleri göstererek bazılarının silah kullanmayı yolda öğreneceğini söyler. O akşam yola çıkar ve cepheye can verir.

Bir gün gazetede sınır çizgisi üstünde Türk tüfeğini ayağıyla ezen Bulgar çarının resmi çıkar. O yıl İstanbul'u kaybetmeme telaşına düşülür. Zira Rus çarı Bulgarların İstanbul'a girmesi gerektiğini düşünmektedir. Buna verilen karşılık ise böyle bir durumda padişahın ve devlet adamlarının şehri terk etmeyeceğini belirtmekten ve bunu bir tehdit sanmaktan ibarettir.

Bir gün Bâbüâlî'nin İttihatçılar tarafından basıldığı haberi duyulur. Harbiye Nâzırı Nazım Paşa öldürülmüş, Sadrazam Kamil Paşa istifa ettirilmiştir. İttihatçı kulüpler bu bozgunları İttihatçıların iktidarda olmamasına bağlayarak olan bitene hak verirler. Bu iktidar değişikliği geçici bir umut verir. Ancak yeni sadrazam Mahmut Şevket Paşa Edirne'nin bırakılabileceğini söylemeye başlar. Edirne kısa süre içinde düşer.

Hürriyet ve İtilaf taraftarları İttihatçılardan intikam almaya karar verir ve birkaç fedai Mahmut Şevket Paşa'nın arabasının önünden tabutla geçerek arabayı durdurur ve o arada paşayla yaverini öldürür. İstanbul Muhafızı Cemal Paşa aralarında hânedan damadı da olan sorumluları idam ettirir.

Falih Rıfki bugünlerde *Tanin* gazetesinde çalışmaya başlar ve adı geçen çoğu ismi yakından tanıma fırsatı bulur.

Edirne

Türkler Abdülhamid devrinde hemen hiç gezmezler. 1908 Meşrutiyet'inden sonra Avrupa'yı gezme, sürgün yeri saydıkları taşrayı Şark Ekspresi ile görme fırsatı bulurlar. O nedenle Rumeli kaybı onları çok fazla etkilemez. Falih Rıfki bu kaybın ne kadar büyük bir şey olduğunu yıllar sonra Mustafa Kemal'in gözyaşları içinde anlattığı anlarıyla idrak eder.

Balkan devletleri kendi aralarında anlaşamayınca Bulgaristan büyük devletlerin korumasına başvurur. Avrupa bu sefer de savaşta Çatalca'ya çekilen Türk ordusunun statükosunu koruması gerektiğini savunur. Rusya da Türklerin Edirne'ye yürümesi hâlinde karşılarında duracağını bildirir. Kabine askerler ilerlemesine karşıdır.

Bir akşam Falih Rıfki gazetedeiken ikinci başyazar olan Hakkı Bey ona bir yazı bırakır. O akşam Edirne'ye yürünüp yürünmeyeceğine dair kararın çıkacağını, yazısını da ona göre yazdığını belirtip karar çıktıktan sonra Talât Paşa'yı aramasını ve gerekirse başka bir yazı yayımlamasını rica eder. Falih Rıfki telefon eder ancak henüz bir karara varılmadığını öğrenir. Talât Paşa onu eve davet eder, geceliği ile karşılar ve o gece yaptıkları konuşmadan Falih Rıfki'nin ilk başyazı konusu çıkar. Ertesi gün Edirne'ye doğru ilerlemeyi savunanların dediği olur ve askerler yürüyüşe geçer. Edirne tekrar elde edilir.

Falif Rıfki talihin üç defa döndüğünü düşünür. İlkinde Balkan devletleri kendi aralarında anlaşamayarak Bulgaristan'a savaş ilan eder. Trakya böyle kazanılır. İkincisinde Bolşevik Devrimi olduğu için İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika savaşı Rusya'sız kazanır. İstanbul böyle kurtarılır. Üçüncüsünde de Mustafa Kemal gibi birinin herkesin ümidi kestiği bir anda bağımsızlık için mücadele vermesidir.

Şükrü Paşa

Falih Rıfki gazetede tefrika ettiği anılarının üzerine Edirne kahramanı olarak anılan Şükrü Paşa'nın oğlu Osman Şükrü'den bir mektup alır. Mektupta Şükrü Paşa'nın Alman askeri eğitimi alan ilk askerlerden olduğu, siyasetten nefret ettiği ama gerçekleri çekinmeden söylediği için Abdülhamid devrinde zarar gördüğü ancak sadakati nedeniyle İttihatçılara da yanaşmadığı yazmaktadır. Ayrıca Abdülhamid devrinde sürgünden döndüğü bir sırada halk büyük bir karşılama töreni hazırladığı hâlde Şükrü Paşa'ya halkın onu linç etmek için beklediği söylenir ve evine gizlice getirilir. Sonra da emekli edilir. Şükrü Paşa'nın oğlu babasının adının Türkiye'nin hiçbir yerinde bir sokak ismi bile yapılmamasından dolayı ne kadar üzüldüğünü aktardıktan sonra mektubuna son verir.

Edirne Yolculuğu

Edirne alındıktan sonra Falih Rıfki muhabir olarak *Tanin* gazetesi tarafından Edirne'ye gönderilir. Velihaht Yusuf İzzettin ile yola çıkar. Yusuf İzzettin'in en büyük korkusunun Sultan Reşat'tan sonra padişah yapılmamak olduğunu, bu yüzden de İttihatçılara yanaştığını duyduğu için onunla sohbet eder. Fakat onu dinledikten sonra onun bir budala olduğuna karar verir.

Bu seyahatte Enver Paşa, Fethi Paşa ve Mustafa Kemal ile tanışır. Fakat Fahrettin Paşa kendi birliğiyle Edirne'ye gidecekken Enver Paşa önden davrandığı için aralarında bir kırgınlık vardır. Vali Hacı Adil Bey ortalığı yumuşatmak için Fethi Paşa ile Mustafa Kemal'in karargâhlarına kadar gider. Fakat Falih Rıfki ve diğer İttihatçılar İttihatçıların telkinleriyle Enver Paşa'nın tarafında yer alır.

Falih Rıfki Edirne'de Yunan ve Bulgar askerlerin sivil halka saldırdığını, halkın da kendini korumak için camilere sığındığını ve camide öldürüldüklerini öğrenir. Zira camiler hâlâ kan lekeleriyle doludur.

Hüseyin Cahit

Hüseyin Cahit ve diğer yazarlar resmi bir gazetede çalışmadıkları için rahatça eleştirel bir tavır takınabilmektedir. Ancak gazete İttihatçılar tarafından satın alınınca Hüseyin Cahit gazeteden ayrılma kararı alır. Gazetenin yazı işleri müdürü çalışanları bir araya getirerek Hüseyin Cahit'le bir fotoğraf çektirir. Bu veda fotoğrafı Falih Rıfki'nin hatıralarında acı bir tat bırakır. Zira İttihatçılar Hüseyin Cahit'i Düyun-ı Umumiye'de Türk alacaklıların temsilcisi yaptıktan sonra ülkenin en zor günlerinde bile onu göremez. Sadece Büyükkada Yat Kulübü'ndeki oyun masalarında rastlar.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Falih Rıfki Cumhuriyet gazetesinde çalışırken Hüseyin Cahit *Tanin*'de muhalif olarak yazılar kaleme alır. Savaş boyunca açlığa ve zulme sesini çıkarmayan Hüseyin Cahit'in hilafetin kaldırılmasına karşı çıkmasına tahammül edemez. Daha Meşrutiyet döneminde Latin alfabesini savunan bir kişinin bu duruşunu kabullenemez.

Bir ara Hüseyin Cahit sıkıntıya düştüğünde ondan bir lise müdürlüğü işi ister. Hüseyin Cahit ile İsmail Müştak Tramvay ve Elektrik Şirketinin Belçikalı müdüründen aldıkları sermayeyle gümrükten şirketin mallarını çıkarırlar. Bu sırada Ruslarla iş birliği yapma hayaliyle ellerindeki sermayeyi ulaştırma ticaretine girmek için kullanırlar. Ancak Ruslar işten vazgeçince şirketin mallarını gümrükten geçiremez hâle gelirler. Belçikalı müdür Hüseyin Cahit'in geçmişine saygı duyduğu için onları mahkemeye vermediğini ifade eder.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından Hüseyin Cahit İsmet İnönü tarafından milletvekili yapılır ve Falih Rıfki o tarihten sonra onunla tekrar dost olur.

İttihatçılarla Tanışma

Falih Rıfki *Tanin* gazetesine yakın olduğu için arkadaşlarıyla genellikle İkbâl Kiraathânesi'nde buluşur. Burası İttihatçıların genel merkeziyle yan yanadır. Adlarını duyduğu birçok İttihatçı ile bu sayede tanışma fırsatı bulur. Önce Doktor Nâzım sonra da Bahaettin Şakir ile tanışır. İçerideki gençler sık sık büyük efendi ile küçük efendiden bahseder. Falih Rıfki büyük efendinin Talât Paşa küçük efendinin de Genel Sekreter Kara Kemal olduğunu öğrenir. Kara Kemal Türk tüccarlar yaratmak için uğraşan bir kişidir. Kendisi hemen hiçbir şey kazanmadan birçok kişinin milyoner olmasını sağlar.

Fakat Falih Rıfki gibi fikir ve sanat dünyasındaki gençlerle ilgilenenler Ziya Gökalp ile Küçük Talât olarak bilinen Talât Muşkara'dır. Küçük Talât çıkarmış olduğu olduğu *Yeni Mecmua* dergisini mütareke yıllarında Falih Rıfki'ya devreder.

Sonraki yıllarda Doktor Nâzım Atatürk'e suikast girişiminde bulunduğu için idam edilir. Kara Kemal yakalanmamak için intihar eder. Bahaettin Şakir de Ermenilerin tehcirinden sorumlu tutulduğu için Avrupa'da Ermeniler tarafından öldürülür.

İttihat ve Terakki, Batılı fikirleri olan partililerle Makedonyalı komitacılar arasında ikiye bölünmüş olmaktan kurtulamaz. Fakat Falih Rıfki her iki grubun vatanseverlik konusunda birbirine eş olduğunu belirtir. Hatta millet kelimesinin eskiden Rumeli Türklüğü anlamına geldiğini, Bursa ve Eskişehir'den ötesini hayal etmediklerini, Anadolu'nun onlara bir bütün duygusu vermediğini ekler. Zira farklı lehçelere sahip Konyalı, Trabzonlu ve Bitlisli birbiriyle Üsküplü, Manastırlı ve Selanikli Türkler gibi kaynaşamaz.

Türkçülük

Meşrutiyet Falih Rıfki'nin kuşağına Türkçülük ülküsünü aşılır. *Genç Kalemler* dergisinde Ömer Seyfettin, Türk Ocağı'nda Hamdullah Suphi, *Yeni Mecmua*'da Ziya Gökalp Türkçülük ve Türkçecilik idealini öne çıkarırlar. Böylece gençler idealsiz kalmaktan kurtulur. Araplar da ayrılıkçı oldukları için İttihatçılar arasındaki İslamcıların etki alanı azalır.

1914'e Doğru

Falih Rıfki *Tanin* muhabirliği yaparken Talât Paşa'nın özel kalemine girer. Paşa seyahat ettiğinde hem muhabir hem de memur olarak ona eşlik eder. Bugünlerde Rusya doğudaki illeri kendi danışmanlarının yetkisi altında tutmayı isterken İngiltere de Musul petrolerinin peşindedir. İtalya Anadolu'dan pay talep etmektedir. Fransızlar nüfuz bölgelerini Suriye'den Adana'ya kadar ilerletmiştir.

Devlet maaş ödemek için sürekli olarak borçlanmak zorunda kalır. 1913'ün sonlarına doğru devlet Rusya'nın isteğini kabul eder ve doğudaki illeri geniş yetkili yabancıların yetkisine teslim eder. Aynı

günlerde orduyu yetiştirmek üzere bir Alman generalin İstanbul'a gelmesi diğer devletlerle bir kriz yaşanmasına sebep olur.

Mahmut Şevket Paşa'nın katili kaçır. Bir Rus gemisiyle Romanya'ya gideceği haberi duyulunca Polis Müdürü Azmi Bey onu oradan kaçıtır. Katil o gece boğdurulur. Buradan diplomatik bir krizin doğacağını anlayan Talât Paşa, Sadrazam Sait Halim Paşa ile beraber bir bahane bulup Edirne'ye gider. Döndüğünde Rus büyükelçisi polis müdürünün görevden alınmasını talep eder. Talât Paşa Azmi Bey'i görevden alıp Adana valisi yapmaya kalkar ancak büyükelçi tüm devlet görevlerinden çektilmesini isteyince vazgeçer. Azmi Bey devlet görevine Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra döner.

Ordu

Hafız Hakkı Bey *Tanin* gazetesinde Ordu ve Gençlik başlığı altında kaleme aldığı yazılarında orduyu baştan sonra yenilemek gereğinden bahsedince yazılarına bir yasak gelir. Enver Paşa Harbiye Nâzırı olunca orduda ayıklama yapar. Böylece orduya olan güven tekrar tesis edilmiş olur.

Büyük devletlerle anlaşma görüşmeleri yapılır. Cemal Paşa Fransa, Enver Paşa da Almanya yanlısıdır. Talât Paşa ise Rusya Hariciye Nâzırı Sazanov'a anlaşma teklif eder. Sazanov kendi anılarında Talât Paşa'nın bir cani ve sözüne güvenilmez biri olduğunu yazar. Fakat bir ülkeye yanaşmak zorundadırlar. Almanya eğitim konusunda orduya destekçi olsa da Musul petrolünün bir İngiliz şirketine verilmesinde ve Rusya'nın doğudaki illere geniş yetkili danışmanlar yerleştirmesinde İngilizler ve Ruslarla iş birliği yapar.

Falih Rıfki Talât Paşa'nın kültürsüz biri olması nedeniyle ufkunun geniş olmadığını düşünür. Onun ağzından duyduğu tek fikir ülkeyi ancak sosyalist bir devletin kurtaracağıdır. Ancak Talât Paşa'nın bu fikri nerden öğrendiğini bilemez.

Savaş

Uzun bir süre savaşa Enver Paşa'nın yüzünden girildiği düşünülse de Falih Rıfki bu sorumluluğun Talât Paşa'ya da ait olduğunu belirtir. Ulaşım kısıtları göz önünde tutulursa bu karar tam bir delilliktir. Savaşın ilk günleri Rusya kıyıları vurulur. Bugünlerde Falih Rıfki yabancı ülkelerin baskısı olmadan Türklüğünü yaşamaya başladığını hisseder. Azınlıkların çoğunlukta olduğu Beyoğlu'nda Afrika yerlisi muamelesi görmeden yürüyebildiği için kendini iyi hissettiğini ifade eder.

Fakat zamanla kıtlık ve yokluk baş gösterir. Aynı zamanda Kara Kemal'in Türk tüccar yaratma, İttihatçıların ekonomiyi millileştirme çabaları milyonlar yaratır. Yolsuzluk iddiaları artar ama Enver Paşa tek bir kişiye bile dokunacak olsa ordunun duracağını ifade eder.

Bozgunlar arttıkça başkomutanlık ve polis dine sarılır. Evlilik cüzdanı olmadan kadınla erkeğin yan yana gezemeyeceği, çarşafın nereye kadar çekileceği konuşulur. Ramazan ayında oruç tutmayanlara baskın yapılır. Fakat İslamcılık yalnızca Türklere aittir. Zira Filistin ve Irak cephelerinde Hint Müslüman askerleri saldırır. Peygamber torunları İngilizlerle anlaşarak Hicaz'da isyan çıkarır. Lawrence'nin emriyle Medine'ye saldıran Emir Faysal'a karşı dedesi Muhammed'in kabrini Türkler savunur.

Umutlar giderek azaldıkça Beyoğlu'ndaki dükkânlarda İngiliz, Fransız ve Amerikan bayrakları asılmak üzere hazırlanır. Bir süre sonra devletin tüm büyükleri teker teker silinip gider ve düşman donanmalarıyla orduları İstanbul'a girer. Bazı din adamları İngilizleri ülkeyi Mason İttihatçılardan kurtardıkları için İslam âleminin kurtarıcısı ilan eder. Falih Rıfki'nin vatansever bir dostunun bile tek temennisi ülkeyi alacak olanların bölmeden almasıdır.

Japonlar

Falih Rıfki'ya gelen okur mektuplarından biri ondan yazmış olduğu bir yazıya dair açıklama talep eder. Falih Rıfki, Japonların Arap'ının Çinli olduğunu, dinlerini, felsefelerini, yazılarını ve kanunlarını Çin'den aldıklarını yani tıpkı Osmanlılar gibi ayrı bir medeniyet ve kültür etkisi altında olduklarını ancak kendi reformlarını gerçekleştirmeyi başardıklarını belirtir.

Japonlar 19. yüzyılda kazaya uğrayan gemi ve gemicilere yardım etmek için tesisler inşa etme, kömür depoları kurma, Avrupalılara ve Amerikalılara ticaret hakları tanımayla ilgili baskılardan rahatsız olmuşlar ancak sonunda Batılılarla uzlaşmak zorunda kalmışlardır. Batı'ya yetişmek için Çin'den

aldıkları şeyleri Batılı olanlarla değiştirmişler ve sonunda başarılı olmuşlardır. O nedenle Türkiye de örneğini Batılı ülkelerden değil, Japonya'dan almalıdır.

Tarih

Abdülhamid devrindeki tarih derslerinde padişahlardan peygamberler gibi bahsedilir. Hataların sorumluları ya Müslümanlara karşı birleşen kâfirler ya da beceriksiz vezirlerdir. Falih Rıfki, meşrutiyet ilan edildikten sonra Mehmed Murad'ın kaleme aldığı *Ebül Faruk Tarihi*'nin gerçeğe en yakın tarih kitabı olduğunu belirtir.

Demokrasi

Falih Rıfki padişah dalkavukluğunun yerini halk dalkavukluğunun aldığını, oy kaygısıyla halka en ufak eleştiride bulunulmadığını, kız çocuklarını okula göndermek istemeyenlere halkçılık kisvesi altında göz yumulduğunu ve okuma yazması olmadığı hâlde her konuya dair fikir yürüten insanlara cahil demenin halk düşmanlığı addedildiğini söyler. Demokrasinin ahlâki bir dava olduğunu, insanların söyledikleriyle yaptıkları arasında tutarlılığın olmadığı yerlerde demokrasinin işlemeceğini ekler.

Gericilik

Falih Rıfki, gericilerin kadınların evlere kapatılmasını, din okullarında matematik ile fizik derslerinin verilmemesini istediğini belirterek Halkevlerinin kadınların özgürleşme mekânları olduğunu ancak CHP'nin gericilere hoş görünmek için bu konuyu ele almadığını ifade eder. Atatürk'ün Samsun'a çıktığında bir hastalıktan muzdarip olduğunu yazdığı için bir soruşturmaya tabi tutulduktan sonra Atatürk Kanunu adı verilen kanunun Batılı bir anlayışla değil, Osmanlı tipi şahıs tapıcılığı anlayışıyla çıkarıldığını belirtir. CHP'nin de bu minvalde Atatürk'ün büstüne, şahsına hakaret edilmediği sürece ülkede şeyhülislamlığa bile izin vereceğini ekler.

1950 Sonrası Sürece Dair

Atatürk bir gün bir şehri ziyaret ettiği sırada birkaç gözü bağlı koyunun onun şerefine kesilmek üzere olduğunu görür ve hemen koyunların serbest bırakılmasını ister. Celal Bayar da bir gün ekonomi bakanı olarak İzmit'te bir fabrika açılışına gider. Aynı manzarayla karşılaşınca aynı tepkiyi verir. Ancak 1950'den sonra Afyon'da bir devenin kurban edilmesine hiç sesini çıkarmaz.

Aynı şekilde, 1950'den sonra CHP'li oportünistler halk arasında Halkevi veya Köy Enstitülerinden bahsetmez. Zira memurlar ve öğretmenler halkevine eşleriyle birlikte gittikleri, Köy Enstitüleri'nde de kız ve erkek öğrenciler beraber eğitim gördükleri için her ikisine de kerhane damgası yapııştırılmıştır.

Falih Rıfki'nin bir komşusu 1930 yılında on beş yaşındaki genç kız arkadaşlarıyla Konya çarşısında bisikletle dolaştıklarını anlatıp aynı şeyin yine mümkün olup olmadığını sorar. Bunun üzerine Falih Rıfki gelişme bakımından 1930'dan sekiz yıl geride olduklarına kanaat getirir. Bunun sorumlusu olarak da demokrasiyi görür. Demokrasiye kavuşan Kenyalıların Batılılardan kurtulduklarına sevinip çocuklarını okullara değil de büyücülerin barakalarına gönderdiklerini ekleyerek demokrasinin belirli ön koşullar gerçekleşmeden faydalı bir rejim olmadığını, hatta avamlaşmayla sonuçlanacağını savunur.

Devrimlerin halk tarafından benimsendiğini farz ederek gerçekleştirilen 1946 seçimlerinden sonraki süreçte Türkiye'nin âdetlerce Osmanlılaştığını, kültürcü Araplaştığını, davranışça da softalaştığını tespit eder. Ona göre uygulanması gereken demokrasi sömürgecilerin demokrasisi değil, Atatürkçülerin demokrasisidir. Sömürgecilerin demokrasi anlayışında isteyen çocuğunu okula göndermemesinde sakınca görülmezken Atatürkçüler köy çocuklarını zorla okula gönderir. Engel olmak isteyenlere de müdahale eder. O nedenle Fransız politikacı Edouard Herriot da Atatürk dönemini "demokrasiye hazırlık" devri olarak niteler. Demokrasi, akıl ve vicdan özgürlüğüne kavuşmamış bir millet için mümkün değildir.

Ramazana Ayında

Falih Rıfki Ramazan ayında bir arkadaşıyla birlikte Kilyos'a gider. Yemek yedikleri otel lokantasında aralarında turistlerin de bulunduğu birkaç kişi rakı veya bira içmektedir. Birden Kuran ve ezan sesi duyulunca yabancılar durup beklerler. Yan masadaki Türklerin içmeye devam ettiğini görünce onlar da içmeye devam ederler.

Başka bir gün yürürken bir köyde pencereleri gazete kâğıdıyla kaplı bir kahvehâneye denk gelirler. Nedenini sorduklarında oruçluların oruçlu olmayanları yemek yerken görmemesi için önlem alındığını öğrenirler.

O günlerde Ankara'ya giden bir senatör göreviye oruçlu oldukları için kendi kompartmanına kadın yolcu sokmamasını rica eder. Sonrasında daha da ileri giderek yolculuk boyunca kible değiştiği hâlde namaz kılar. Bunu duyan Falih Rıfki da senatörün bunu yanındaki seçmenlere gösteriş yapmak için mi yoksa cahilliğinden mi yaptığını sorgular.

Temalar

Baskı Falih Rıfki'nin çocukluk yılları Abdülhamid'in sultanlığına denk gelir. O yıllarda Abdülhamid'in adını anmak bile yasaktır. Tesadüfen onun bir resmini bulup okula getirdiğinde hırpalanır. Eğitim sistemi sultanlara övgü ve dini bilgiler aşılamaktan ibarettir. Üstelik bunlar şiddete başvurarak yapılır. Falih Rıfki da küçük bir çocukken bu şiddetten nasibini alır.

Haset Falih Rıfki'nin içinde büyüdüğü İstanbul Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında ikiye bölünmüş bir şehirdir. Müslüman mahalleleri Ramazan ayı dışında hep durgun, neşesiz ve sönüktür. Üstelik yaşam koşulları da konforlu değildir. Evler yangında kül olup gidecek ahşap malzemedен yapılmıştır. Güven vermez. Hıristiyan mahalleleri ise her zaman hareketli ve neşelidir. Evlerden dışarı kahkaha sesleri yükselir, ışıklar gece geç saatlere kadar yanar. Evler kâgir yapıdır. Dışarıdan bakanlara güven verir. Falih Rıfki okulda Müslümanların öldükten sonra cennete gideceklerini öğrense de neden Hıristiyanların bu dünyada bu kadar konforlu yaşadıklarını sorgular. O yaşama o kadar haset eder ki meşrutiyet ilan edildikten sonra arkadaşlarıyla Hıristiyanların dükkânları önünde toplanıp onların devletini bir savaşta yenmişçesine taşkınlık yapar.

Eleştirelilik Falih Rıfki Osmanlı İmparatorluğu'nun kötü eğitim sisteminde yetişen bir öğrenciyken Namık Kemal gibi yazarlarla tanışır ve düzenle alay etmeye başlar. Abdülhamid'i tahtından edip meşrutiyet ilan ettiren Genç Türklerin de dar fikirli olmalarından yakınıdır. Örneğin Talât Paşa'nın kültürsüz olmasından şikayet eder. Paşaların farklı Batılı güçleri prensiplere dayanarak değil, keyfi olarak desteklediklerini söyler. İmparatorluk yıkıldıktan sonra çok partili siyasi düzene geçen Türkiye Cumhuriyeti siyasetçilerini de ikiyüzlülükle suçlar. Zira siyasetçiler oy kaybetmemek için avamın beklentilerine uygun bir hayat sürdürdüklerini göstermeye çalışırlar.

Kaynakça

Atay, Falih Rıfki. *İmparatorluğun Batış Yılları*. İstanbul: Pozitif, 2021.